

Upupa epops

Härfågel

Fåglar

NE

NA

LC

DD

NT

VU

EN

CR

RE

Nationellt utdöd (RE)

Klass: Aves (fåglar), **Ordning:** Bucerotiformes (härfåglar och näshornsfåglar), **Familj:** Upupidae (härfåglar), **Släkte:** *Upupa*, **Art:** *Upupa epops* - härfågel Linnaeus, 1758 **Synonymer:**

Kännetecken

Härfågeln är en karakteristisk art, i storlek ungefär som en koltrast och med ett säreget flaxigt sätt att flyga (som en "stor fjäril"). Den långa, smala och svagt nedåtböjda näbben samt den beige-skära kroppsfärgen med svart- och vitrandiga inslag ger härfågel ett uppseendeväckande utseende, vilket förstärks ytterligare då den emellanåt reser upp sin indianhövdingslika fjädertofs på hjässan. Härfågel har ett mycket bra kamouflage på marken och det kan ibland uppfattas som att fågeln rent av uppslukas av markens färger när den landar.

Utbredning och status

På 1800-talet var härfågeln en regelbunden häckfågel i sydöstra Sverige. Av okänd anledning minskade dock arten starkt och det sista fästet i sydöstra delen av landet försvann omkring 1920. Efter enstaka häckningar i Värmland 1943, på Gotland 1941–44 samt i Blekinge 1965–67 har härfågeln under de senaste 35 åren åter påträffats häcka något mer frekvent i sydöstra Sverige. Perioden 1970–1985 konstaterades på Öland häckning 1974–76, 1978 och 1980, på Gotland 1971–72 och 1980 samt i nordöstra Skåne 1977. Under perioden 1986–1996 noterades föryngring näst intill årligen på Öland, där häckningarna tillsammans med häckningsförsöken var 2, 4, 5, 5, 7, 4, 6, 3, 2, 2 respektive 1. I medeltal fanns par eller stationära härfåglar på nio lokaler årligen, med som mest på 28 lokaler 1992. Om detta verkligen rörde sig om en nyetablering eller bara var en upptäckt av något som sällsynt men regelbundet förekom i detta hörn av Sverige kan diskuteras, men 1991 konstaterades även en häckning i Blekinge, 1991–1992 och 1994 häckningar eller häckningsförsök på Gotland samt 1993 en trolig häckning i Östergötland. Häckningsutfallen har varit blandade. Paren som skred till häckning på Öland 1986–96 producerade minst 35 flygfärdiga ungar. Efter 1996 finns misstänkta häckningsförsök på Gotland 1999 och på Öland 2008. Därtill finns en lyckad häckning i Västmanland sistnämnda år. De ytterst få misstänkta eller lyckade häckningar som konstaterats under 2000-talet medför att arten numera betraktas som utgången, men en häckning konstaterades 2017 i Skåne, så arten kan vara på väg tillbaka. Under sträckperioderna påträffas årligen cirka 50–125 härfåglar i Sverige, varav majoriteten uppträder på våren i främst södra delen av landet. Vårfynden anses bero på ett förlängt sträck från söder. Höstfynden visar inte samma koncentration till södra delarna av landet, utan påfallande många fynd görs på senhösten och i norra Sverige. Dessa fynd har tolkats som omvänd flyttning från utbredningsområdet sydost om Skandinavien. Antalet observationer under flyttningsperioderna har sjunkit sedan andra hälften av 1980-talet. Under perioden 1997 till 2008 har de spontana observationerna av härfåglar i landet visat på ovanligt låga antal, men den årliga variationen är trots allt mycket stor. Härfågeln förekommer i södra och mellersta Europa upp till cirka 55°N och den europeiska populationen uppgår till 890000–1,7 milj. par. I norra Europa häckar arten sporadiskt i England, Holland, Danmark samt norra Tyskland och som närmast Skandinavien finns en fast stam i Polen och Baltikum (totalt 10 500–16 000 par).

Ekologi

Härfågeln är knuten till odlingslandskapet, där den söker sin föda på betade, gärna fuktiga ängar. Födan består av insekter och deras larver, spindlar och andra smådjur som härfågeln plockar upp med sin långa näbb från mjuk jord, spillning och liknande. Fångar även en del dagfjärilar. Den senaste tidens häckningar i Sverige har ofta skett i ängs- och hagmark i anslutning till bebyggelse. Bona har varit placerade främst i stengårdsgårdar, men även ihåliga träd och stenfoten till en obodd sommarstuga har använts. Medelhöjden för sju härfågelbon på Öland var 1,3 meter. Äggen, på kontinenten oftast 5–8 till antalet men på Öland troligen färre, läggs i början av maj och ungarna flyger ut i början av juli. Härfågeln på Öland har producerat 2,0 flygga ungar per lyckad häckning mot cirka 3,4 flygga ungar per lyckad häckning på kontinenten. Flyttningen går till Afrika eller södra delarna av Asien.

Hot

Kulturlandskapets förändring har inneburit många negativa konsekvenser för härfågeln liksom för många andra fågelarter (t.ex. sånglärka, hämpling, rapphöna och storspov). Som en följd av det moderna, storskaliga jordbruket har de kortbetade ängsmarkerna och därtill hörande mosaik av ängslyckor, stengårdsgårdar och skogslundar blivit sällsynta, vilket innebär att härfågeln dels får svårt med födosök, dels med att hitta lämpliga boplatser.

Koprofagfaunan (spillningslevande evertebrater) har minskat markant i Sverige under 1900-talet med bland annat ett 10-tal försvunna dynglevande skalbaggar och ett stort antal arter som blivit mycket sällsynta (gäller både skalbaggar ochflugor). Detta beror troligen på flera samverkande faktorer, t.ex. andra nötkreatursraser, ändrad utfodring, bruket av avermectiner (avmaskningsmedel), utnyttjande av nya typer av betesmarker (mer bete på hårda lerjordar, mindre eller inget alls på utmarker med porösa jordlager) samt en minskad nötkreatursstam. En allmänt försämrad tillgång på spillningslevande evertebrater kan vara en starkt bidragande orsak till härfågeln försvinnande. Betecknande nog är arten fortfarande relativt allmän i Polen och andra baltiska länder vilka fortfarande har ett ålderdomligt jordbruk. Klimatets inverkan på artens utbredning tycks också ha en negativ inverkan på populationsutvecklingen, framför allt genom en allmän maritimisering i hela Västeuropa. Ogynnsamma händelser i övervintringsområdena, bl.a. en ökad gifthanvändning, kan dessutom ha bidragit till artens starka minskning i Västeuropa.

Åtgärder

Genom att bevara och restaurera rester av det gamla kulturlandskapet med hjälp av reservat och information till markägare bibehålls möjligheten för härfågeln att åter bli en regelbunden häckfågel i Sverige. Det är samtidigt mycket viktigt att jordbruksstödet till naturbetesmarker bibehålls eller förstärks och för härfågeln del är detta speciellt viktigt i sydöstra Sverige (Öland, Gotland, Blekinge). Avmaskningsmedel bör ej användas på kreatur som betar i naturbetesmarker. Uppsättande av stora, rymliga holkar i lämplig biotop kan även hjälpa arten att finna häckplatser i annars lämpliga områden men med brist på ihåliga träd, murar etc.

Övrigt

Utländska namn – NO: Hærfugl, DK: Hærfugl, FI: Harjalintu, GB: Hopoe. Härfågel är förtecknad i Bernkonventionen bilaga II (strikt skyddade djurarter). Den är fredad enligt jaktförordningen (1987:905) och tillhör Statens Vilt enligt 33 § jaktförordningen.

Naturvård

Konventioner: Bernkonventionens bilaga II

Fridlysnings: Fridlyst enl. 4 § Artskyddsförordningen. Räknas även som vilt, vilket betyder att den är fredad men kan vara jaktbar enligt jaktförordningen eller jaktlagen.

Litteratur

- Arlettaz, R. 2010. Impact of weather and climate variation on Hoopoe reproductive ecology and population growth. *Journal of Ornithology* 151(4): 889-899.
- BirdLife International 2004. *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. Cambridge, UK: BirdLife International. (BirdLife Conservation Series No. 12).
- Hagemeijer, E.J.M. & Blair, M.J. (red.). 1997. *The EBCC Atlas of Breeding Birds: Their Distribution and Abundance*. T & AD Poyser, London.
- Holmberg, L. 1943. Anteckningar från ett härfågelbo i Råmen, Värmland, sommaren 1943. *Fauna och Flora* 39: 106–115.
- Lemoine, N., Bauer, H.G., Peintinger, M. et al. 2007. Effects of climate and land-use change on species abundance in a central European bird community. *Conservation Biology* 21(2): 495-503.
- Münch, H. 1952. *Der Wiedehopf*. Die neue Brehm-Bücherei 90. Leipzig.
- Noréhn, N. 1956. Härfågel (*Upupa epops* (L.)) med ungar på Gotland 1954. *Fauna och Flora* 51: 22–32.
- Oelhschlaeger, S. & Ryslavy, T. 2002. Breeding biology of the Hoopoe *Upupa epops* on former military training areas near Jueterbog, Brandenburg. *Vogelwelt* 123(4): 171-188.
- Pettersson, J. 1992. Härfågeln finns som häckfågel på Öland. *Calidris* 21: 26.
- Pettersson, J. 1994. Härfågeln häckar återigen på Öland. *Calidris* 23: 54–58.
- Risberg, L. 1979. Härfågeln *Upupa epops* förekomst i Sverige 1958–77. *Vår Fågelvärld* 38: 221–230.
- Romanowski, J. 2008. Selection of foraging habitat by grassland birds: effect of prey abundance or availability? *Polish Journal of Ecology* 56(2): 365-370.
- Schaub, M., Martinez, N., Tagmann-Ioset, A. et al. 2010. Patches of Bare Ground as a Staple Commodity for Declining Ground-Foraging Insectivorous Farmland Birds. *PLoS One* 5(10): Article No.: e13115
- Stange, C. & Havelka, P. 2003. Breeding population, nest site competition, reproduction and feeding ecology of Hoopoe *Upupa epops* in the upper Rhine valley, SW Germany. *Vogelwelt* 124(1): 25-34.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk fågelatlas*. Vår Fågelvärld, supplement 31, Stockholm.
- Waldenström, A. 1994. "Upupa epops kalops, kan man propsa i en mops" – Falstaff Fakir. *Calidris* 23: 50–53.

Författare

Anders Waldenström 1988. Rev. Jan Pettersson 1995 & 2002, Martin Tjernberg 2010 © ArtDatabanken, SLU 2010.